

MOTIVI IZBORA SV. VLAHA ZA PATRONA GRADA DUBROVNIKA

Andelko Badurina

U procesu formiranja srednjovjekovnog gradskog zajedništva, uz ekonomsko-društvenu organizaciju, traži se i simbolička motivacija, napose religioznog karaktera. U okviru takvih religioznih motivacija posebnu ulogu igra kult svetaca kao zaštitnika (patrona) gradova ili pojedinih gradskih djelatnosti. Ti će sveci patroni igrati značajnu ulogu u svakodnevnom životu grada.

Svecima se patronati daju po mjestu rođenja, boravka, smrti ili pak mjestu gdje im se čuvaju značajnije relikvije.¹ Patronat im se često daje i prema čudesima iz života (koja su često montirana kasnije, prema potrebi) ili pak prema »nezaštićenim« sektorima života. Patronati zanata pridaju se svecima prema zanatu kojemu su i sami pripadali ili pak prema sredstvima kojima su bili mučeni. Tako je sv. Blaž (Vlaho) zaštitnik češljara vune jer su mu željeznim češljem za vunu grebali kožu, te kamenara jer su ga dōtukli željeznom kamenarskom polugom. Ponekad se patronati daju i na temelju igre riječi. Tako je na primjer, sv. Blaž (Vlaho) u Njemačkoj zaštitnik protiv bolesti mjechura (die Blase = mjehur), a u Francuskoj žita (le blais = žito).²

Sv. Blaž je živio u 3. stoljeću, bio je biskup u Sebasti u Kapadociji i mučen je za vrijeme Dioklecijana 287. ili Licinija 316. godine.

Činjenica da je sv. Vlaho (Blaž) patron Dubrovnika i da je taj patronat u toku povijesti rezultirao nizom društvenih fenomena (svečanosti) i kulturnih (crkve, slike, kipovi), povod je da se pozabavimo razlozima kako i zašto je izabran za patrona Grada. On doduše nije bio motiv osnivanja naselja i za patrona je izabran tek naknadno kad je grad već konstituiran, ali od svog izbora pa sve do 19. stoljeća igra značajnu ulogu u životu tog grada. Od romanike do baroka skulptori su klesali lik sv. Vlahu, postavljali ga na gradske utvrde i vrata. Čak i u najnovije vrijeme jedan od tih kipova, onaj na vratima od Pila, izradio je Ivan Meštrović.

O izboru sv. Vlaha za patrona Grada imamo dvije vrste podataka, povijesne i legendarne, koje se međusobno isprepliću i nadopunjuju. Nanižat ćemo jedne i druge.

Iz autentičnih povijesnih izvora saznajemo da stanovnici Epidaura početkom 7. stoljeća (614. g.) napuštaju razoreni grad, skrivaju se po okolnim brdima (Gradac i Spilan) i nedugo iza toga osnivaju naselje na otočiću Lave, koje već u 9. stoljeću funkcionira kao grad.³

Sa stanovnicima Epidaur napušta i biskup (Ivan), najprije u brda, zatim u Mline, gdje se gradi crkva Sv. Hilariona, te konačno u Dubrovnik.⁴

Najstarija crkva u Gradu je katedrala Sv. Petra, a druga po redu crkva Sv. Stjepana.⁵ Sv. Stjepan je vjerojatno bio i patron grada jer je njemu bila posvećena najuglednija i najveća gradska crkva.

Najstarija relikvija koju danas nalazimo u Gradu jest glava sv. Stjepana iz početka 9. stoljeća.⁶

Porfirogenet spominje da se u crkvi Sv. Stjepana nalaze relikvije (tijelo) sv. Pankracija. To će biti malo vjerojatno jer je najveći dio njegovih relikvija u Rimu i njegovoj bazilici, glava je u Lateranu, jedan znatan dio u Seintesu, zatim u Akvileji i brojnim drugim mjestima Italije i Francuske.⁷ Prema tome, ne znamo koja bi to značajna relikvija bila da je Porfirogenet spominje, a ne spominje relikvije sv. Stjepana koje su vjerojatno bile već tada tamo.⁸

Perfirogenet ne spominje crkvu Sv. Petra koja je starija od crkve Sv. Stjepana koju spominje. To može biti iz dva razloga: ili zato što je crkva Sv. Petra neugledna i malena, premda je katedrala, ili pak zato da ne bi spominjanjem Sv. Petra naglasio pripadnost Dubrovnika Rimu. Vjerojatnije će biti ono prvo, jer su i sv. Stjepan i Pankracije rimski sveci, pa ih ipak spominje.

Kad Filip de Divirsis govori o brojnim relikvijama u dubrovačkim crkvama, u Sv. Stjepanu spominje Petronilu i Domitilu dok relikviju sv. Pankracija ne spominje.⁹ Za sve koje spominje navodi se da ih je u Dubrovnik donio biskup Ivan početkom 7. stoljeća.¹⁰

Za vrijeme biskupa Vitalisa Gučetića (1023—1057) donesene su u Dubrovnik glava i goljenica sv. Vlaha.

Najstarija crkva Sv. Vlaha u Dubrovniku sagrađena je prema nekim povjesničarima 951. godine.¹¹ Vjerojatnije će pak biti da je sagrađena u 11. stoljeću na mjestu gdje je sada samostan klarisa jer je Porfirogenet ne spominje, a tada još nema ni relikvija.

Sveti Hilarion ima na području Dubrovnika dvije crkve, jednu u Mlinima (sadašnja je sagrađena 1449. g. na mjestu starije), a drugu kod Tri crkve na Boninovu.¹²

Epidaur, odnosno Cavtat, sve do 1427. godine spadao je pod trebinjsku biskupiju, a te godine zajedno s Konavlima dolazi pod jurisdikciju dubrovačke biskupije.¹³

To bi bile povijesne činjenice.

S druge pak strane predaje kako nam ih donose Anonim i Ranjina¹⁴ daju nam i druge »podatke«. Navodimo ih prema Anonimu.

Pod godinom 802. navodi se kako je s Istoka došao pustinjač Hilarion i nastanio se u jednoj pustinji kraj Mlina. Tu je tamošnje stanovnike oslobodio od zmaja koji ih je dugo godina uznemiravao, i to tako da ga je zatvorio u špilju i zapalio, pod uvjetom da Dubrovčani prihvate pravu kršćansku vjeru i da se uredno krste (baptizar per ordene). Navodi nadalje da su Dubrovčani doduše bili kršćani, ali da su još uvijek vjerovali u čaranje, gatanje, snove i vještice (posluče i čaranice). Pod istom godinom spominje da mu je podignuta crkva kod Mlina i kod Tri crkve na Lapadu.

Pod godinom 815. navodi kako je »dun Sargi« (Sergije) pratilac sv. Hilariona, pozvan od bosanskog kralja Stjepana u Bosnu, tamo ostao tri mjeseca, premda ga je kralj Stjepan zaustavljao da ostane stalno. Stjepan mu na povratku daje 6000 dubrovačkih perpera da na Pustijerni sagradi crkvu Sv. Stjepana. Dun Sargi izvršava njegov zavjet i kraj crkve kao čuvara smješta svog rodaka svećenika Stojka.

Pod godinom 803. spominje kako je sv. Hilarion oslobodio grad Pustijernu od velikog plimnog vala.

Pod godinom 971. opisuje zgodu (Čudo) kako se sv. Vlaho u snu javlja svećeniku dun Stojku, Albancu, koji je stanovao kraj crkve Sv. Stjepana, i upozorava ga da Venecijanci, koji su već duže vremena usidreni ispred Dubrovnika na svom putu za Istok a Dubrovčani ih snabdijevali namirnicama, nisu prijatelji Dubrovnika i da se spremaju zauzeti grad. Stojko budi Dubrovčane i ovi uspiju obraniti grad i otjerati Venecijance koji su se upravo spremali da zauzmu grad. Dubrovčani u znak zahvalnosti grade crkvu u čast sv. Vlaha i izabiru ga za svog »patrona nad svim drugim patronima«. ¹⁵

Pod godinom 972. opisuje kako Vijeće i puk dubrovački gradi crkvu Sv. Vlaha na mjestu gdje se nalazio most koji je otok spajao s kopnom, a kraj nje grade i kulu za obranu od Bošnjaka i Venecijanaca.

Pod godinom 980. navodi kako je sklopljeno veliko prijateljstvo između Dubrovnika i Bizanta protiv Venecije.

Toliko legendarna predaja.

Na nju se doduše ne možemo osloniti što se tiče pojedinosti, a osobito što se tiče godina, ali je ne smijemo ni posve zanemariti. Legende, naime, nemaju zadatak prenositi povijesnu informaciju, nego propagirati određenu društvenu poruku. Toj društvenoj poruci podređeno je sve pa i sama povijesna podloga kojoj se po potrebi dodaju novi »argumenti« koji će je činiti uvjerljivijom. Deformiraju se riječi, slike pa čak i godine, ¹⁶ mijenjaju argumenti, ali poruka ostaje ista.

Nameće nam se pitanje koja je poruka ovih legendi. Anonim doduše ima namjeru pisati povijest, ali budući da je zasniva na legendama, i ta je povijest više manje skup legendi.

Kao i svim srednjovjekovnim »gradotvornim« legendama i ovoj je svrha dokazati entitet i identitet grada, njegovo drevno i časno (plemenito) porijeklo, te samostalnost, odnosno značajnu i časnu ovisnost ako samostalnosti nema. U srednjem vijeku, naime, grad je to časniji (i važniji) koliko časnijeg sveca relikvije posjeduje i koliko mu je snažniji patron. Veliki gradovi Mediterana koji kontinuiraju od antike, usprkos peripetijama i ra-

zaranjima, imaju u svojoj sredini apostolske relikvije. Gradovi koji su manji ili oni koji tek nastaju pozivaju se na barem kratkotrajno djelovanje apostola u njima ili na velike mučenike koji su u njima boravili ili bili mučeni. Traže se još »nezauzete« osobe koje su vremenski blize Kristu, pronalaze se ili izmišljaju na čudesan način njihove relikvije i stavljaju u »temelje« grada, u oltare crkava gradskih patrona. Za relikvije se vode čitavi ratovi, otimačine, plaćaju se velike svote novca ili jednostavno relikvije na čudesan način same doplovljavaju pred grad (sv. Šimun u Zadar, sv. Eufemija u Rovinj, sv. Servul u Kopar, itd.). Vješto ishitreno »čudo« stvara legendu. Iza legende isprva stoji autoritet, u pravilu skroman i od puka cijenjen redovnik, ili neka druga osoba koja nema razloga za izmišljanje, ili pak nepobitan društveni autoritet (npr. papa). Legenda zatim postaje »historijski događaj« i napokon čak argument da se čudo doista i dogodilo.

S obzirom na važnu ulogu koju je za Epidaur odigrao sv. Hilarion bilo bi logično da preseljeni Epidauriđani njega uzmu za svog patrona. Koji su sve zaštitnici Grada bili prije sv. Vlaha ne znamo točno, ali izgleda da je to bio sv. Stjepan jer mu je posvećena gradska crkva, a i najstarije relikvije u Dubrovniku su njegove, a tu su i sv. Sergije i Bah. Dubrovčani, međutim, pošto su se smjestili na Lavama i konstituirali kao grad, pošto su se društveno inkorporirali u zapadnu kršćansku sferu na ovom specifičnom području, na graničnom prostoru između Istoka i Zapada, između Zahumlja i Travunje,¹⁷ za svog patrona uzimaju novog sveca sv. Vlaha koji je izrazio istočni svetac (sv. Hilarion, kao i Sergije i Bah su također istočni sveci). Razloge za to treba tražiti u društveno-političkoj prošlosti Epidauriđana i potom Dubrovčana te u tadašnjoj trenutnoj situaciji egzistiranja na tom »graničnome« području.

Naime, i povijesni izvori i legende govore nam o jednoj sinkretističkoj situaciji koja je prisutna na ovom području. Epidauriđani su mješavina Ilira, rimskih veterana, zatim Gota i napokon Slavena, a kršćanstvo je tu prisutno od prvih stoljeća. Svaka od ovih etničkih skupina i ideologija svojim je individualnim religioznim i ideološkim elementima pridonijela izgradnji jedne sinkretističke duhovne svijesti, koja se sastoji od ilirskog totemizma (štovanje zmije),¹⁸ vojničkog mitraizma (u okolici Cavtata nađeno je nekoliko mitreja), slavenskog animizma (posluhe i čaranice), te rimskog kršćanstva.

Nakon bijega iz Epidaura sve to su ponijeli sa sobom. Strahujući od elementarnih, životinjskih i ljudskih opasnosti pribjegavaju svim religijskim i magijskim sredstvima, već prema situaciji.

Kad sv. Hilarion u legendi ubija onog zmaja, time zapravo uništava ostatke ilirskog kulta zmije, a legenda hoće od Dubrovčana napraviti pravovjerne kršćane.

Situirajući se u ondašnji kršćanski svijet, na granici Istoka i Zapada, Dubrovčani se moraju i duhovno prilagoditi toj situaciji. Idejno službeno pripadaju pod Rim, imaju biskupe koji su podložni Rimu, ali u religioznom životu zadržavaju još podosta od naslijeđene sinkretističke »prakse«. Politički, pak, interesantniji su i ovisniji o Istoku nego o Zapadu, tako da će ta

geopolitička situacija određivati život i politiku Grada dugi niz godina. Svetac patron bit će isprva faktor a zatim simbol te povijesne situacije.

Iako je sv. Hilarion odigrao veoma značajnu ulogu u pokršćavanju Epidauričana i Dubrovčana, njega kao patrona Dubrovnika ne možemo povijesno argumentirati. Ako su ga Dubrovčani i imali za svog patrona, moraju ga napustiti i to s dva razloga. Najprije zato jer je on vjerojatno bio zaštitnik Epidaura, a Epidaur je nakon selidbe biskupa u Dubrovnik, sve do 1427, pod trebinjskom biskupijom, a s druge pak strane nemaju njegovih relikvija ni nade da bi do njih mogli doći jer je njegovo tijelo na Siciliji, a na Zapadu ne postoji praksa komadanja relikvija i njihova prenošenja osim tamo gdje su ugrožene.¹⁹ Zato u srednjem vijeku gotovo sve relikvije dolaze s Istoka, gdje takva praksa postoji.

Razlog zašto se izabire sv. Vlaha i postavlja nad sve ostale patrone bit će manje religiozne, a više političke naravi. S religioznog gledišta sv. Vlaha ima razloga da bude izabran za patrona jer je priznati čudotvorac, poznat i na Zapadu i do njegovih je relikvija moguće doći (premda njihova autentičnost nije neosporna). Politički pak uzimanje sv. Vlaha za patrona i dobivanje njegovih relikvija iz Bizanta (moćnik glave je sigurno bizantski), izraz je političkih prilika — prihvaćanje i priznavanje primata Bizanta nasuprot Veneciji koja prijeti Dubrovniku.

Ako analiziramo slijed događaja u legendi kako ih donosi Anonim, vidjet ćemo da oni odgovaraju slijedu povijesnih događaja: Venecija ide u osvajački pohod na Istok, usput hoće na prevaru zauzeti Dubrovnik, istočnjački svetac (sv. Vlaha) upozorava Dubrovčane na opasnost od Venecije, a spašeni Dubrovčani tog sveca uzimaju za svog patrona. Anonim kaže da se taj čudesni događaj zbio 971. godine, ali kako on i inače u godinama kasni, u starijim razdobljima za otprilike 50—100 godina, to ovaj legendarni događaj treba smjestiti na početak 11. stoljeća, u povijesno zbivanje kad Venecija pod duždevima Orseolima zauzima velik dio Dalmacije (1000. g.), i nastoji pod svaku cijenu domoći se i ostalog dijela, a posebno Dubrovnika, u prvim decenijama 11. stoljeća.

S druge pak strane, neki historičari²⁰ smatraju da je prva crkva Sv. Vlaha u Dubrovniku podignuta 951. godine. Međutim, ako pogledamo građevni razvoj Dubrovnika, vjerojatnije je da je ona podignuta u 11. stoljeću, a iz toga razdoblja potječe i danas najstarija relikvija sv. Vlaha koju nalazimo u Dubrovniku — glava u zlatnom moćniku ukrašenom emajlom bizantske provenijencije.²¹

Sve te činjenice izraz su političke situacije u kojoj se Dubrovnik nalazio. Naime u 9. i 10. stoljeću Dubrovnik plaća danak Bizantu, a zatim i travunjskim knezovima, dok u crkvenom pogledu potpada pod Rim. Krajem 10. stoljeća nastoji se osamostaliti, što mu gotovo i uspijeva, te postaje metropola gornje Dalmacije.²² Međutim, javlja se nova opasnost sa Zapada — Venecija. Dubrovčani zaključuju da je bolje biti vezan uz Bizant koji se zadovoljava urednim plaćanjem danka, nego biti pod vlašću Venecije koja ima mnogo veće i po Dubrovnik opasnije pretenzije. Biranje istočnog sveca za patrona samo je deklaraciono izražavanje političke situacije.

BILJEŠKE

¹ Na VI općem koncilu u Kartagi, godine 401. bilo je odlučeno: »Nium ricordo o monumento per reliquie di martiri si ammetta se non vi sia o il corpo o una reliquia certa; o si non si provi accuratamente, rimontando sino all'origine, che ivi sia stata l'abitazione del Martire, o che quel luogo gli sia appartenuto, od ivi abbia sofferto il martirio. Poichè il costituirsi altari seguendo i sogni e le fallaci rivelazioni di alcuni uomini, e del tutto da riprovare«. MANSI, Concilia, t. III, p. 971. Isto ponavlja Lateranski IV (1215. g.) i Tridentinski koncil. cf. *Mario Righetti*, Storia liturgica, Milano 1954, t. II, p. 323.

² *Louis Réau*, Iconographie de l'Art chrétien, Paris 1958, t. III, p. 227.

³ cf. Konstantin Porfirogenet »De administrando imperio« c. 29. i 30. *Josip Lučić*, Prošlost dubrovačke astareje, Dubrovnik 1970, p. 37.

⁴ Schematismus... dioecesis Ragusinae pro a. d. 1916, Ragusii 1916, p. 14 i 76.

⁵ Porfirogenet, l. c.

⁶ *S. Škurla*, Moćnik dubrovačke stolne crkve, Dubrovnik 1868.

⁷ BIBLIOTHECA SANCTORUM, Roma, 1967, t. X. sub voce.

⁸ Osim glasovitog rimskog Pankracija, koji je mučen za Dioklecijana i čiji je grob u Rimu na via Aurelia, postoji drugi, Pankracije biskup u Taormini na Siciliji, kojeg je prema legendi sv. Petar poslao na Zapad da propovijeda kršćanstvo, te je mučen u Taormini gdje mu je sve do dolaska Saracena kult bio veoma raširen (Bibliotheca Sanctorum, t. X, sub voce). Možda mu je sa Sicilije preko izbjeglica pred Saracenicima kult prenesen u Cavtat i Dubrovnik.

⁹ *Filip de Diversis*, »Opis Dubrovnika«, (prijevod) »Dubrovnik«, br. 3, Dubrovnik 1973.

¹⁰ Schematismus, l. c.

¹¹ Schematismus, p. 48.

¹² O. c., p. 59.

¹³ O. c., p. 76.

¹⁴ Annales Ragusini Anonymi, item Nicolai Ragnina. (Digessit Speratus Nodilo), JAZU, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, v. XIV, Zagreb 1883.

¹⁵ O. c., p. 22, pod. g. 971. se kaže: »... fecero voto Ragusei: far Chiesa sua, ad honore et ad laude sua. Et pigliorno per suo confalone sopra altri tutti confaloni, non revocando mai in altro confalone de Ragusa.«

¹⁶ *L. Réau*, o. c., t. I, p. 336.

¹⁷ Porfirogenet, l. c.; *Lučić*, o. c., p. 35; *Nada Klaić*, Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku, Zagreb 1974.

¹⁸ *Aleksandar Stipčević*, Iliri, Školska knjiga, Zagreb 1974, p. 181.

¹⁹ Potvrda za to je odgovor pape Grgura Velikog (590—604) carici Konstantini koja od njega traži da joj za novu crkvu u Carigradu pošalje glavu sv. Pavla »Cognoscat autem tranquillissima Domina, quia Romanis consuetudo non est, quando Sanctorum reliquias dant, ut quidquam tangere praesumant de corpore. Sed tantummodo in buxide brandeum mittitur, atque ad sacratissima corpora Sanctorum ponitur, quod levatum in ecclesia, quae est dedicanda, debita cum veneratione reconditur, et tantae per hoc ibidem virtutes fiunt, ac si illic specialiter eorum corpora deferantur.« (GREGORIUS, Registrum, IV, 30.).

Ta praksa će na Zapadu potrajati do kasno u Srednji vijek, pa stoga nije ni čudo da većina relikvija koja se javljaju dolaze s Istoka.

²⁰ Schematismus, p. 48.

²¹ *S. Škurla*, o. c.

²² *Nada Klaić*, o. c., p. 334 s.

MOTIVES FOR THE CHOICE OF ST. BLASIVS AS PATRON SAINT OF THE CITY OF DUBROVNIK

by Anđelko Badurina

In the process of forming of a mediaeval community and identity, also symbolic motives are required in addition to geographic, climatic and economic possibilities. The bearer of that motivation is the patron saint.

The city of Dubrovnik, the successor of the ancient city of Epidaurus, is situated in the border zone between the East and West, between the Mediterranean and the European continent.

The patron saint of Dubrovnik has been St. Blasius from the 11th century onwards. The saint, the bishop-martyr from Sebasta in Asia Minor, was chosen as patron saint of Dubrovnik, »over all other patron saints«. There are certain indications that St. Hylarion, St. Sergius and St. Pancratius — some of them »Eastern« and others »Western« saints — had formerly been the patron saints of Dubrovnik.

Why was St. Blasius chosen just in that period?

In the early 11th century both armed and diplomatic conflicts, centering upon the question of domination over the Adriatic, were in the course between the Byzantine Empire and the Republic of Venice. In order to preserve its independence, the city of Dubrovnik chose an »Eastern« saint who was also worshiped in the West, and obtained his relics (the skull encased in gold and adorned with enamel). The city fathers concluded that it was more convenient to lean against the Byzantine Empire, which was satisfied with the regular payment of a tribute, than to depend on the Republic of Venice, which had other pretensions, by far more dangerous for Dubrovnik.